

Helge Rontu

Lapsen muistelmia Punkasalmelta

Viisasten kerho kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin. Vasemmalta Helge Rontu, Kauko Pennanen, Kauko Saarentaus, Antero Manninen, Esko Kivikaski.

Lapsen muistelmia Punkasalmelta

33 liuskaa

Helge Rontu s. 8.4.1924 Ruokolahti

Helsingissä 15.4.1989

Helge Rontu
15.4.1989

Tulo Punkasalmelle

~~WABENXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

Vietin Punkasalmella seitsemän kesää ja yhden talven vuosina 1927-33. Tullessani olin kolmivuotias, olen syntynyt Ruokolahdella (Imatralla), jossa isälläni Bernhard Ronnulla (1876-1960) oli ollut kauppaliike vuosisadan alusta (1905). Hän oli erikoistunut matkailijoihin, painattanut Imatra-aiheisia postikortteja, osallistunut *Maailman* hotellin ja *Terijoen* vesitentaan liiketoimintaan jne. Sitten tuli maailmanhistoriallinen rakennemuutos 1917, jolloin pietarilaiset matkailijat katosivat tarkkaan, ja toinen suuri rakennemuutos oli Imatran muuttaminen teollisuuspaikkakunnaksi, voimalaitoksen suunnittelu ja rakentaminen. Hotellit ja turistikaupat joutivat pois, talot ja tavarat menivät isältä takuista. Vuonna 1925 muutimme Terijoelle, jossa oli *vuokrat halpoja* tyhjiä taloja satamäärin/ja oppikoulu veljelleni ja sisarelleni. Mutta sekään ei ollut siihen aikaan matkailukeskus.

Isä oli Suomen matkailijayhdistyksen asiamies ja tiesi Punkaharjun. Vuonna 1926 hän kävi siellä ja tapasi yhdistyksen jäsenet Punkaharjun asemapäällikön *Theodor* Sunellin ja kunnankamreerin (?) Puhakan, jonka mökissä hän oli yötä jonkin aikaa. Mökki oli lähellä laivalaituria Tuunaansalmen rannassa. Niin kuin kaikki muutkin, isä ihastui Punkaharjun luontoon. Sen verran hänellä kai oli vielä ollut luottoa, että pystyi painattamaan Punkaharju-aiheisia postikortteja, joihin hän luultavasti oli saanut Sunellilta valokuvat. Siihen aikaan ei edes ollut tekijänoikeutta valokuviin, laki annettiin vasta 3.6.1927, niin että senkun painettiin ilman korvauksia, eikähän kuvaajista aina voitu tietääkään. Sunellilla oli Suomen suurin valokuvakokoelma.

Isän kortteja myytiin Punkaharjun kaupoissa ja hotelleissa ja kauempanakin, Savonlinnassa, rautatieasemilla jne. Isä kulki itse niitä tarjoamassa, ei ollut vierasta väkeä edustajiksi.

Kesäasunto saatiin Parviaisen talosta Punkasalmen "keskustasta" läheltä santakuoppaa Kesälahden tien vierestä. Vuoden 1933 kesällä asuimme vähän aikaa Makkosen kaupan yläkerrassa ja lopuksi kuukauden ratamestari/ pari/Depnerin talossa. Parviaisella oli tilaa, vaikka talon leskiemännällä oli kuusi aikuista lasta, jotka eivät kuitenkaan kaikki asuneet kotona: Veikko , Linda, Onni, Arttu, Martta, Armas ja Saara. Veikko asui lossilla, jossa oli nuorempiakin veljiä mukana, Linda oli naimisissa (Leskinen), Martta hoiti sentraalia pienessä huoneessa Parviaisen talossa. Linda Leskisen tytär Aino (Aikse) oli sisareni Signen hyvä ystävä, molemmat kävivät keskikoulua ja supattivat ja kikattivat keskenään. Ainosta tuli rautatievirkamies Helsingin asemalle; äiti Linda elelee Punkasalmen vanhainkodissa. Parviaisen talossa oli useita huoneita ja suuri tupa, jossa oli leivinuuni niin kuin kaikissa taloissa siihen aikaan.

Esivaltaa ja rautatieväkeä

3.

Vielä 20-luvulla virkamiehillä oli pitkät kesälomat ja joillakuilla oli oma kesähuvila niin kuin Aapeli Muttisella Putkinotkossa. Punkasalmella ei tällaisia huviloita montakaan ollut. Lampenien huvilassa en käynyt, en Kauvonniemessäkään viipurilaisen lääkäri Schroderuksen talossa, jota nykyään voisi sanoa kartanoksi. Vakinaista herrasväkeä oli vähänlaisesti: kirkkoherra Yrjö Airola, jonka tytär Maija-Liisa oli minua jonkin vuoden vanhempi ja meidän pienten penskojen mielestä ihan prinsessa Ruususeen verrattava. Lukkari taisi olla ~~Viljo Peltonen~~ *Herman Kautola* ja suntio Suutarinen. Siinä oli-kin hengellinen sääty, jos ei opettajia lasketa mukaan.

Sitten oli nimismies Vesalainen, asui niemessä kansakoulun takana. Vesalaisen pojat olivat mukana leikeissä, jos sattuivat asemalle. Kaikkein merkittävin ja täysivaltaisin virkamies oli mielestämme asemapäällikkö Markkula, jonka punainen lakki oli juhlallinen, se oli rajattoman vallan tunnusmerkki. Pitkätkin junat pysähtyivät Markkulan käskystä ja hänen ~~XXXXXX~~ (lähtivät matkaan. lippunsa heilautuksesta)

Rautatiellä oli väkeä enemmänkin. Punkaharjun asemapäällikkö Sunellista jo mainitsin. Punkasalmella asui valtion talossa asemalla asemamies Lifländer, jonka pojat Veikko ja Martti olivat leikkitovereitani, Veikko tosin oli jo 1932 "iso poika", yläkoulun neljännellä luokalla; me vasta ensimmäisellä. Toinen asemamies oli Urho Lajunen, enimmäkseen Putikossa tointaan hoitamassa. Rata-mestari Depnerin pihassa oli paljon marjapensaita, joita hyvänä satovuonna 1932 kylän lapset saivat maksusta poimia: 25 penniä punaisista, 50 penniä mustista viinimarjoista ja 75 p karviaisista: se oli hyvää tuloa meille. Ratavahti oli Flinck (puheessa Hö-linkki). Erikseen oli sitten kipinävahti Laukkanen, joka asui kipinävahdin talossa Punkaharjulla - oli tullut tuttavaksikin - mutta hän kuului metsäntutkimuslaitoksen väkeen eikä rautateiden.

Rautatietä kuljettiin Savonlinnaan ja Elisenvaaran kautta Viipuriin. Maantie oli punottu yhteen kimppuun rautatien kanssa, vähän väliä oli ylikäytävä. Ainoa varoitus oli puutaulu ja siinä haalistunut kirjoitus "varokaa junaa". Aika paljon onnettomuuksia sattuiakin, vaikka autoja ei juuri ollutkaan.

Junissa oli eri-ikäisiä vaunuja, oli sellaisia, joissa oli avoin silta kummassakin päässä, oli ihan pieniä ja niinkin vanhoja, että seinätaulun tekstit olivat keisarinvallan ajalta: Älä sylje lattialle - Spotta ej på golfvet - Nje plevatj na pol. Siitä oli tehty sävelmäkin, laulunpätkä "Ikävän nyt ker-ron teille, mirri vilustui" -nuotilla: Äälä sylje lattialle, nje plevatj na pol ... ja sama toiseen kertaan. Vaunuissa oli sylkyastiat joka välissä. Ja puupenkit. Sylkyastiathan oli vaunuissa vielä sotien jälkeenkin.

Kunnantuvan ja koulun väkeä

Kunnantupa oli hirsinen rakennus tienmutkassa kilometripatsaan kohdalla, ei ollut vielä maalattu, vaikkei ollutkaan vanha. Kunnan virkamiehiä en tuntenut, eikä niitä monta ollutkaan. Tärkein oli minusta kunnankamreeri (tai ~~muta virkanimike~~ *kunnalliskamreeri perheapilata*) (Puhakka, joka hoiti lainakirjastoa ja lukutupaa samassa talossa. Lainastosta sai kirjoja niin paljon kuin jaksoi kantaa. Isät ja äidit estelivät: "lapset pilloovat silemässä", mutta ei se vaikuttanut. Tietysti ennen oli talvisin huono valo, isossa tuvassa öljylamppu (ei ollut sähköä), mikä voi rasittaa silmiä, kun teki tarkkaa työtä tai luki. Lamppuöljystä piti antaa rahaa. Lapsille oli siellä Topeliuksen kirjat, Välskärin kertomukset, Maamme-kirja, Lukemista lapsille, oli muutakin: Tuhat ja yksi yötä ja Pikku Jättiläinen tuli luetuksi aika tarkkaan, Joel Lehtonen, Santeri Ivalo. Neitosia kiinnosti romantiikka, Hall Caine, Vicki Baum, mutta oli jo suomalaistakin viihdettä, Hilja Valtonen ja Mika Waltarin Appelsiininsiemen taikka Esti Heiniön Punaisen auton uusi ohjaaja.

Vasta-alkajana luulin, että jos kirjan lainaa, se pitää lukea ennen kuin palauttaa. Puhakalla taas oli tapana antaa lapsillekin vakavaa hartauskirjallisuutta ja niinpä pidin ensimmäisenä kesänä jonkin Vuorisaarnan selityskirjan, jota 6-vuotias ei oikein jaksanut järjellä käsittää. Kun sisarelleni kerroin, miksi kirja aina makasi hyllyssä, sisko nauroi ja sanoi "hölmö penska, vie pois se postilla."

Koulua kävin yhden vuoden 1932-33. Opettaja oli Hannes Hakkarainen, lupsakka savolainen, joka varmasti sai kakarat oppimaankin. Alakoulun opettaja oli Soile Valpasvuo; en joutunut muihin tekemisiin kuin puunkantoon hänen asuntoonsa, jossa sitten sain mehua ja piparkakun.

Koulu oli rannassa kauniilla paikalla hautuumaan lähellä. Hautuumaan nurkassa oli kuulemma joku itsemurhaajan hauta ja siihen haudattiin kastamattomat lapsetkin, jotka siis eivät päässeet taivaaseen.

Enanniemen lapset tulivat kouluun soutamalla lahden poikki, talvella hiihtäen. Luistimia en siihen aikaan nähnyt kellään, mutta

syksyllä, kun järvi jäätyi, tehtiin kierälle jäälle napakelkka ja siinä sai aikamoisen vauhdin. Sukset olivat vielä monilla, meilläkin, tavalliset pitkät haapavetiset, joilla ei metsässä juuri selvinnyt.

Koulu kuului ns. supistettuihin, ja koko yläkoulu istui yhtä aikaa samassa salissa. Yksi luokka piirsi, toinen laski, kolmannella oli kirjoitusta, neljäs/ / teki käsitöitä (veistoa). Siinä oppi paljon, jos kuunteli, mitä vanhemmille lapsille opetettiin, ja Hakkarainen kyllä kyselikin usein nuoremmilta, jos vanhemmat eivät tienneet. Koulussakin oli kirjasto, tosin vain laatikollinen yhdessä kaapissa, sieltä ei paljon kostunut. Muistan kuitenkin Risto Roopenpojan (Robinson Crusoen mukaelman), jota luin, jos ei ollut tärkeämpää tekemistä tunnilla.

Oppilaat olivat tuttuja kyläläisiä. Enanniemeläisiä en muista muita kuin Taito Tynkkysen, joka oli vahva jukura ja sai varmaan sou-
taa eniten koulumatkoilla, kun oli hyväluontoinenkin.

Tammikuu 1933 oli hiukan samanlainen kuin tänä vuonna, ei ollut lunta, kun koulu alkoi, eikä tullut kovia pakkasia, niin että talviurheilu jäi vähiin, eikä siihen aikaan ollut hiihtolomaakaan, syksyllä vain perunannostoloma.

syksyllä, kun järvi jäättyi, tehtiin kierälle jäälle napakelkka ja siinä sai aikamoisen vauhdin. Sukset olivat vielä monilla, meilläkin, tavalliset pitkät haapavetiset, joilla ei metsässä juuri selvinnyt.

Koulu kuului ns. supistettuihin, ja koko yläkoulu istui yhtä aikaa samassa salissa. Yksi luokka piirsi, toinen laski, kolmannella oli kirjoitusta, neljäs/
/ teki käsitöitä (veistoa). Siinä oppi paljon, jos kuunteli, mitä vanhemmille lapsille opetettiin, ja Hakkarainen kyllä kyselikin usein nuoremmilta, jos vanhemmat eivät tienneet. Koulussakin oli kirjasto, tosin vain laatikollinen yhdessä kaapissa, sieltä ei paljon kostunut. Muistan kuitenkin Risto Roopenpojan (Robinson Crusoen mukaelman), jota luin, jos ei ollut tärkeämpää tekemistä tunnilla.

Oppilaat olivat tuttuja kyläläisiä. Enanniemeläisiä en muista muita kuin Taito Tynkkysen, joka oli vahva jukura ja sai varmaan sou-
taa eniten koulumatkoilla, kun oli hyväluontoinenkin.

Tammikuu 1933 oli hiukan samanlainen kuin tänä vuonna, ei ollut lunta, kun koulu alkoi, eikä tullut kovia pakkasia, niin että talviurheilu jäi vähiin, eikä siihen aikaan ollut hiihtolomaakaan, syksyllä vain perunannostoloma.

8.

Liike-elämää 20-luvun lopulla

Taajamia ei silloin vielä ollut missään, oli vain kaupunkeja ja kauppaloita sekä taajaväkisiä yhdyskuntia. Punkasalmi oli pienen taajaman alku sikäli, ettei se enää ollut oikea maakylä. Karjaa ei keskustassa ollut paitsi sikoja ja kanoja eikä niitäkään paljon. Kauppoja oli jo neljä kappaletta, enemmän kuin nykyisin (sekatavara-kauppoja): Niko Lötjösen ja Eino Ahokkaan Kesälahdentien varrella, Taavetti Makkosen ja Itä-Savon osuusliikkeen päätien varrella. Syrjäkylillä ei kauppoja juuri ollut, siksi asiakkaita riitti. Velaksi myytiin säännöllisesti.

Tavaravalikoima oli toisaalta moninainen, toisaalta pieni, jos vertaa nykyiseen. Esimerkiksi saippuaa tehtiin syrjäkylillä vielä taloissa, Punkasalmella se jo kyllä ostettiin. Leipää ei kaupasta ostanut kukaan (paitsi näkkileipää, sitäkin harvoin). Mitään eineksiä ei ollut, makkara oli harvinaista ruokaa: teemakkaraa kyllä oli, sitä pidettiin herkkuna, mutta liha syötiin lihana eikä makkaraksi laimennettuna. Kaupasta haettiin jauhot, ryynit, suola, sokerisanta kos/ ja toppasokeri. Koo/rasvaa ja ihraa oli (laardia), samoin margariinia, joka maistui selvästi margariinilta. Voi ostettiin yleensä taloista; meille tuotiin voi Vaarasta, Hellä Liukko toi usein itse. Voi maksoi 18-20 mk kilo (vastaa 25-28 markkaa nykyrahaa). Maito oli tinkimaitoa, useimmat hakivat Aholasta tai Jussilasta, jotka olivat viljelystiloloja Putikon tien ~~varressa.~~ varressa. Kaupasta ostettiin Hangon keksejä laatikosta, jossa aurinko hymyili "kuin Hangon keksi", samoin pippuria, kanelia ja neilikkaa. Sekahedelmiä oli, ei mitään tuoreita.

Kahvi ostettiin raakana ja isä paahtoi sen rännälissä. Se jauhettiin kahvimyllyssä ja keitetessä lisättiin sikuria ("Riga-sikuria" Pauligin sinisestä pötköstä). Kahvi juotiin tassilta (teevadilta), sokeripala suussa. Teevatia pidettiin kolmen sormen varassa. Korppu kastettiin kahviin, saatiin pehmeäksi. Sokursakset oli tärkeä työ-

9.
kalu, sillä toppasokerista ei saanut osaa ilman sokursaksia. Vie-
raita kehoiteltiin: "Ottakaa sokerii! Pankaa sekkaa!" Jos oli
hienompi vieras, joka pani hienoasokeria kuppiin) .

Kahvi myytiin alkuperän mukaan. Halvimmasta päästä olivat rio,
minas ja santos sekä colombia, hyviä laatuja jaava, laguayra, guatemala
costarica, caracas ja tietysti mokka. Nykyisinhän kaunisnimiset
mokat tehdään halvimmista laaduista, kun paahtimot sekoittavat kahvit
valmiiksi eivätkä ainakaan tappiokseen) ~~että ei haluttu~~

~~se ei ollutkaan~~ sitä tee.

Tupakkaa ei talossa poltettu, enkä muista muita merkkejä
kuin paperosseista Maltan ja Klubi 7:n, sitten olivat loppi-Saimaa,
Työmies ja Matti. Piipputupakkaa oli Viisi sinistä veljestä, Jymy,
Venäjän lehti, sitten vielä nuuskaa ja purutupakkaa.

Lapsille tärkeintä oli karamellin saanti. Kaikilla kauppi-
ailla olikin tapana antaa kaupanpäällisiä, litkoja, vaikkapa man-
sikan näköisiä karamelleja tötteröön käsi ojossa odottavalle asiak-
kaan jälkeläiselle. Muukin tavara voitiin pakata paperista pyöräy-
tettyyn tötteröön, jonka suu mutristettiin kiinni. Muuten tavarat
käärrittiin pakettiin, köytettiin narulla ja sen lenkkiin paketti-
nappula. Pusseja ja kasseja ei siihen aikaan ollut, verkkopusseja
saattoi olla, mutta enemmän kaupungissa, jossa ostettiin perunoita,
kalaa ja muuta / irtonaista / tavaraa.

Unohtui kertomatta, että kaupasta ostettiin lihakin, jota
kesällä kyllä syötiin vähemmän, koska se helpommin pilaantui. Kun
ei ollut jääkaappeja, liha oli jo tiskillä tarkoin tutkittava.
Pääasiassa meni sianlihaa, läskiä, josta ^{monessa talossa} tehtiin soosia jo silloin,
vaikka entinen tirripaistikin vielä oli tavallista ruokaa. Raavasta
ostettiin yleensä keittoliha.

Hyvin tärkeätä särvintä oli silli, ja kun sillilaiva aina ke-
sällä oli tuonut lastinsa, se piti kauppoja täydessä työssä pitkän
aikaa. Oli silliä kyllä sitä ennenkin ollut, mutta ^{se oli kesällä} /jo härskiä.

Olin kovin pieni vielä ensimmäisenä kesänä 1927, jolloin jouduin esiintymään Ahokkaan kaupassa karamellipalkalla. Jos oli asiakkaita, kauppias pyysi minua laulamaan (ei tarvinnutkaan paljon pyydellä). En suostunut ihmisten näkyvissä laulamaan, vaan ryömin tiskin taakse ja sieltä jollakin lailla lauloin "Siellä Punkanharjulla on kaikki kaunista, ^{Sen} järvet, saaret, mantereet..." enkä enempää muista. *ne julkiset puoleet kaunista, ei muista*
 Nuotin muistan silti vieläkin; en tiedä säveltäjää enkä runoilijaa.
 Ei siitä kuitenkaan mitään uraa auennut.

*10 k:n
kaunista
Sen
Punkanharjulla*

Kauppias oli muiden ohessa Kyttyrä-Jannekin (Johan Blomqvist). Hänellä oli kioski asemalla. "Nyt se on kesä tullunna, kun on Kyttyrä-janne ja piäskyset". Siihen aikaan invalidit olivat huvittavia olentoja, joita sopi vapaasti pitää leikinlaskun kohteina: jalkapuolet, silmäpuolet, sokeat, kuuromykät, mielipuolet. Kyttyräselän aiheutti niveltuberkuloosi. Sen ajan uskonnollisten käsitysten mukaan ruumiinvamma oli jumalan rangaistus pahoista töistä, jos ei omista, niin vanhempien sukupolvien. Siitä sopi vaivaista muistuttaa.

Janne antoi nimittelyn mennä ohi korvien ja työnteli asioillaan rautavanteisia käsikärryjä. Kärryillä kaikki muutkin hevosettomat kuljettivat tavaroitaan, "käyppäs Makkosesta kärrit" oli käsky, jonka lapsi usein kuuli.

Janne oli lasten ystävä, koska lapset olivat hänen asiakkaitaan, joiden vähäinen kertaostos uusiutui hyvin usein. Tikkukaramellit, pumpernikkelit, lakritsat, mansikkakaramellit olivat halpoja, ja ainakin 1933 sai Jannelta jo purukumiakin, joka ei kyllä tullut vielä tavaksi kenellekään, mutta muutama kappale tuli jauhetuksi. Oli pectusta, Paavo Nurmi -pastilleja, ei niitä kaikkia enää muistakaan - saattoi olla munkkejakin, ~~niinkin karsapunkkejakin oli josakin lei-~~

11.

~~Majatalon elinkeinoja~~ Muita elinkeinoja

Tienristillä Ahokkaan kauppaa vastapäätä oli majatalo, entinen kestikievari. Vanha kyytiläki oli menettänyt merkityksensä ja se kumottiinkin vuosikymmenen lopussa. Kyytihevosta ei siis enää ollut eikä hollipoikia. Majatalon viimeinen isäntä oli Tynkkysä. Hänen tyttärensä Aino oli naimisissa Eino Ahokkaan kanssa, ja heidän lapsensa Eero ja Helvi olivat ensimmäisiä leikkitovereitani. Talossa oli tilava talli ja navettakin (läävä) vielä, ne olivat mainioita paikkoja leikkiä kuurupeittoa.

Majatalossa asui joskus matkustavaisia, kuten silloin sanottiin, mutta ei kovin usein. ~~van~~ Vakinaisemmin saattoi joku ammatinharjoittaja pitää majaansa, muistan Juuti -nimisen miehen, joka asui majatalossa yhden/
ainakin ~~kuukauden~~ kesän. Toinen majatalo, jossa oli vieraita useammin, oli Viipurin tien varressa. Sitä piti leskirouva Elli Makkonen ja hyvin pitikin paikan järjestyksessä, vaikka oli kieltolain aika. Hänen poikansa Tuovi Aurola (Ellin Tuokko) oli veljeni Köpen ikäinen ja usein käypä vieras. Tuokko oli etevä käsistään, korjasi sen ajan polkupyörät ja osasi huoltaa kylän ainoan automobiilin. Ensimmäisen kyydin saimme Eero Ahokkaan kanssa Tuokon piilissä. Se oli kaiketi Jussilan talon piili, jota Tuokko ajoi tarvittaessa kuljettajana. Avoauto Puikki (Buick), kangaskatto ja guttaperkkaikkunat. Seisoimme vaunun astinlaudalla, kun Tuokko huristeli kylän läpi, ei tosin kovin vauhdikkaasti. Tuokolla taisi olla myöhemmin omakin auto. Hän lähti sitten opintielle Jyväskylän seminaarin kautta ja päätyi ~~Maailman~~ kasvatustieteen professoriksi asti.

Ainoa ravintola-alan yrittäjä oli kahvilanpitäjä (Silvennoinen?), Varsinainen työntekijä ja emäntä oli kahvilanpitäjän vaimo. Poikia oli useita, nuorin Kaarlo pari vuotta vanhempi minua. Äiti oli huolissaan, milloin poika (kahvilan Tallu) oli poissa näkyvistä: "outtako nähnä Kaarlojaa!" kaikui läpi kylän. Olimme tavaramakasiinin alla, sinne mahtui leikkimään, eikä Tallu pitänyt yleensä kiirettä kotiin, jossa olisi joutunut kahvilan apumiehen töihin.

Matkantekoasioissa (nykysanalla liikenteessä) elettiin silloin jo murrosaikaa - milloinkapa ei olisi eletty? Höyrylaiva oli vielä tärkeä kulkuneuvo varsinkin Savon saaristossa. Punkasalmelaiset kulkivat tietysti junassa Savonlinnaan. Linja-auto aloitteli kulkuun, pari kertaa viikossa taisi olla vuoro 1933. Turistiliikenteen takia tarvittiin bensiiniäkin, ja sitä toimitti omasta pumpustaan Tirronen, jonka laskuun tuli pistoraidetta Nobel-Standardin (nyk. Esson) säiliövaunu satamaan. Siinä olin joskus katselemassa, kun Tirrosen pojat, varsinkin Erkki, ehkä joskus kuvanveistäjän uraa suunnitteleva nuorempi velikin Armas, tyhjensivät vaunun. Bensiiniä tärkeämpää oli kylläkin lamppuöljy eli kirassi.

Palovaarallisista aineista muistuu mieleen, ettei tulipaloja sammuttamassa ollut minkäänlaista palokuntaa ainakaan näkyvissä. Kipinävahti oli Punkaharjun korkeimmalla kohdalla, Laukkanen. Ei sen puolesta sattunut tulipalojakaan ainakaan kesällä, ^{esimerkiksi /} vaikka/1933 oli hyvin kuiva ja kuuma alkukesästä, Kannuksen kirkonkylä ja Nurmeksien Porokylä paloivat, se oli suurpalojen aikaa. "Pelastuspalvelua" hoiti vapaaehtoisesti kahvilan Pekka Silvennoinen, hyvä uimari. Kun kerran kuorma-auto ajoi lossilta järveen ja humpsautti umpisukkeloon, salmihan on syvä, Pekka sukelsi koukut ja köydet auton alle, jotta saatiin se taas maihin.

ami Loffren Kauppi & Co. Osaassa,
 Räättäli ~~oli ainakin~~ Putikossa, isän tuttavina, käytiin kylässä.
Hän kaunsi veljensä puolesta (Haveri)
 Nimi oli Haverinen. Räättäli oli tärkeä ammattimies, kuten käy selville Maiju Lassilan kirjasta Tulitikkuja lainaamassa. Valmiita vaatteitahan ei vielä kaupattu muualla kuin kaupunkien - Viipurin ja Helsingin - narinkoissa. Jokainen teetti puvun räätälistä, jos ei itse osannut. Asusteita jo ostettiin, pidettiin irtokauluksia ja kalvosimia, oli mansettinapit ja niskanappi, joka piti kaulusta takana paikallaan. "Vejä niskanappii päi", sanottiin sille, joka opetteli polttamaan tupakkaa. Valmiiksi sidottuja rusetteja ja solmioita myytiin. Kaulukset piti pesun jälkeen tärkätä koviksi.

Naisten vaatetuksesta en muuta erikoista muista kuin että silkki-sukat olivat kalliita ja vanhempien naisten sekä uskovien mielestä syntiä. Ompelijoita, jotka valmistsivat naisten vaatteita, oli ainakin yksi, mutta en muista nimeä.

Oli suutarikin, Silvennois-Pekko, samalla parturikin, joka ajoi lasten pään muliksi kesän alkajaisiksi. Tukka ajettiin, jotta päästäisiin täistä. Niitä ei kyllä enää Punkasalmella ollut, mutta tapa tehdä lapsista mulipäisiä oli jäänyt voimaan, vaikkei aihetta enää ollutkaan. - Kenkiä ei lapsikratras kesällä paljon tarvinnut, jotkin ronttoset metsään mennessä kyllä piti olla, ja halvat kumitossut olivat juuri 20-luvun lopulla tulleet muotiin. Miesten kengät olivat patiineja (ei nykyisiä puolikenkiä), joissa nahka ulottui nilkan yläpuolelle ja sieltä nyöritettiin kiinni kengännauhoilla. Kengännauhat katkesivat usein, oli tehtävä solmu ja sen jälkeen vielä monta solmua. Talvella huovikkaat olivat parhaat. Monot tulivat vasta myöhemmin, kun murtomaahiihto ja uudet suksisiteet yleistyivät.

Yhden ihmisen (ynnä mahdollisen lapsen) kulkuneuvoja olivat siihen aikaan polkupyörä ja potkukelkka. Maataloissa hevonen oli yksinomainen raskaamman tavaran kuljetuksessa ja isäntäväen arvokkaana ajoneuvona.

Muita elinkeinoja? Ainakin oli yksi kasvihuone. Se oli Laamasen, sijoittui Tepnerin talon ja santajunaradan väliin. Siellä viljeltiin kesällä valkeata kurkkua ja mahdollisesti muita vihanneksia, tomaattia kuitenkin. Hyvänä kesänä tomaatti teki satoa avomaallakin. Sen ajan tomaatit eivät olleet nykyisenlaisia mauttomia punaisia palloja, vaan keskeltä kurotun makkaranpätkän tai nykyajan laskuvarjon näköisiä maukkaan kirpakoita herkkuja.

Kuinka paljon ja minne mahdollisesti myytiin tuotteita puutarhasta, sitä en muista enää.

Hengellistä elämää

Punkasalmi oli valistunut paikkakunta eikä silti erityisen uskonnollinen. Jossakin määrin käytiin vielä kirkossa pyhänä ja vanhempi väki saattoi lukea pyhinä hartauskirjoja ääneen tai itseksseen sipisten, kuten ennen oli tapana. Körttiläisiä ei ollut eikä evankeelisiakaan. Mutta kirkolla, uskonnolla ja taikauskolla oli takanaan satojen vuosien perinne ja se näkyi arkielämässäkin, samoin kielenkäytössä. Maiju Lassilan teoksista löytää monet ajan sananparsista, joita Punkaharjullakin kuuli. Raamatun kertomukset tunsivat jokainen.

(Kellumäen)

Kotonani tilanne oli erilainen, sillä äiti kuului uskonlahkoon ja oli uskossaan vahva. Kirkossa hän kävi vain kerran, nimittäin kun oma poika (aloitteleva teologian ylioppilas) saarnasi. Meillä taas kävi äidin uskonsisaria kauempaakin ja äiti kävi kokouksissa, joita sielläpäin oli Putikossa ja tietysti Savonlinnassa, siellä suurempiakin. Minä jouduin aina kulkemaan mukana, ja siitä jäivät muistoksi ikävystyttävät, loppumattomat kokoukset ja saarnat, joista lapsi ei mitään käsittänyt, eikä lapsi voi olla ^{hiljaa} paikallaan ^{kaan} pitkään. Mutta vaikka sainkin kammon uskontoa kohtaan koko loppuiäkseni, niin iloiset kauniit laulut jäivät mieleen, osaan niitä vieläkin useita : ... helkkyvät suloiset soinnut majoista onnelan, purteni myrskystä liittää Siijoonin rantahan ...

Kirkossa ei siis innolla käyty, mutta uskottiin lujasti, varsinkin uskottiin pahaan henkeen. Jos joku tavattiin rikoksesta tai muusta pahanteosta, sanottiin "se on pahan hengen työtä", "pirulta riivattu koko mies". Perkeleeksi ei tätä pahaa henkeä yleensä uskallettu nimittääkään muualla kuin kirkossa. Paholaisen kanssa liitossa olivat noidat ja henkienmanajat, spiritistit.

Moni piti selvänä, että spiritistit olivat pahan hengen avulla varmassa yhteydessä vainajiin. Samoin vapaamuurarit ja noidat, joilla oli ihmeellinen voima järjestää toiselle onnettomuuksia, vihamiehilleen ensi sijassa. Ihmeparantajat ja tietäjät taas olivat hyvien henkien palveluksessa. Silmänkääntäjää Kuikka Koposta monet epäilivät paholaisen juonista. Sipilän ennustuksiin (Sibyllan) uskottiin monin paikoin. Tattarisuon Noita-Kallio, ruumiiden silpoja, oli liitossa pirun kanssa, se oli selvää. Entä Maria Åkerblom, jonka tuomitsemista ja pakomatkaa tarkkaan seurattiin, joku ihmeidentekijä hänkin oli ihmisten mielestä.

Uskonnollisuus näkyi kiro sanoistakin, jotka myöhempiin verrattuina olivat kovin lieviä, ainakin ne, jotka sattuivat lasten korviin. Kovimpia olivat pentele, saakeli ja hemmetti, tavallisia taas sen vietävä (se oli pirun salanimi), pahus, peeveli, sussiin syötävä, herra jestas, herra siunaa. Kyllähän näilläkin toimeen tuli.

Huonossa maineessa oli paholaisen ohella Antikristuskin, josta oikeastaan kukaan ei tarkemmin tiennyt. Poliitiikan alisteista asemaa siihen aikaan kuvaa, että ainoa poliittinen lausuma, jonka selvästi siltä ajalta muistan, luultavasti vaalien edellä, oli "eihä niis lapualaisis mitä vikkoo uo, ajjaat vaa anttiristusta pois".

Huvituksia

Lapset eivät paljonkaan tienneet aikuisten huveista. Jossakin järjestettiin iltamia, joissa ohjelman jälkeen tanssittiin, Punkaharjun hotelleissa huviteltiin. Huveissa käynti oli hiljaista, koska vanhemman väen asenne oli vielä uskonnon sävyttämää. Meillä varsinkin,

~~Lesken Aikse oli, josta ei ollut mitään jälkeäkään.~~

~~Lesken Aikse~~ sillä äiti ~~Lesken Aikse~~ piti syntinä maallisia huveja, kuten iltamia, tansseja ja teatteria. Syntiä olivat kaunistuskeinot - puuteri, huulipuna - romaanien luku, kehitysoppi, haitarinsoitto ja gramofonista tulvivat renkutukset. Siskoni joutui käyttämään kaikki keinonsa tansseihin päästäkseen. Sentraalin Martta kähersi tukkansa piippaussakilla, mutta sitä ei sisko uskaltanut, vaan teki vesikiharat eli onduleerauksen, joka pysyi pinneillä jotenkuten koossa tanssi-illan. Ystävätär Leskisen Aikse pääsi helpommalla, hänellä oli polkkatukka.

Parviaisen pojilla oli ensimmäisiä gramofoneja kylässä, sitä tuli nuoriso tupaan kuuntelemaan; äitiäni kiukutti, mutta hän ei sille mitään mahtanut. Uusi musiikki valloitti lapsetkin. Tuli ihania laulelmiä: Jäiset liljat, Asfalttikukka, Petsamo, Oi rakas Iivana, kiiruhda viivana, Täs ol yks ruskii tavarits, Tettu Waismanin kupletit, Tuoksuissa tuomien ...

Viinanjuonti oli kylässä kovin vähäistä. Vain yhden kerran muistan humalaisia nähneeni. Se oli ehkä jo vapaan viinan aikaa. Kahvilan takapihalla (santakuopan puolella) kaksi nuorta miestä pahoinpiteli vanhempaa, sanottiin, että siinä pojat räökkäsivät isäänsä. Löivät nyrkillä, nostivat korkealle ilmaan, toinen päästä, toinen jaloista, ja pudota mäjäyttivät tantereeseen. Veri lensi kuin nykyään mainos-television filmeissä. "Se on pahan hengen työtä", sanoi joku. Yleisöä oli paljon, etupäässä naisia, kymmenen metrin päässä hiljaa katseltiin, virkavaltaa ei näkynyt. Se oli kauhean näköistä, läksin pois jäämättä kuuntelemaan ja katselemaan, kuka voitti.

Omalaatuista huvia oli vähän vanhemmilla pojilla Birgitta Karjalaisen kiusaaminen. Tämä oli vanha nainen, jolla oli mökki lähellä Lampénien huvilaa. Hän ei oikein sietänyt nuorten melua ja hälinää. Iltaisin usein käveli kirkon luona Pakkasenharjun rannalla. Kerrotaan, että sukeltaja-Pekka olisi häntä peloitellut kulkemalla hämärissä hautuumaalla surullisesti voihkien lakanaan kääriytyneenä; Birgitta oli normaali vanhan kansan ihminen, joka uskoi aaveisiin. Oli tullut vähissä hengin kotiinsa.

Parviaisen talon vastapäätä tien toisella puolen oli aho, johon mustalaiset leiriytyivät kirkolle osuessaan. Siinä oli monta hevoskuormaa hälisevää vilkasta väkeä. Keittelivät ruokiaan Parviaisenkin tuvassa, pyytelivät leipää, povasivat. Kerran muistan tarjotun tummille kesän ensimmäistä kaalikeittoa. Lapsia kyllä varoiteltiin: "elekee männä mustilaisiin seuraa, vaehtavat teihi omat lapseesa ja siit meil onnii mustilaine laps." Emme kyllä olleet narrattavissa, mitä hyötyä vaihdosta olisi ollut kenellekään?

Syötävät ja juotavat

Kaikki ruoka tehtiin kotona, eineksiä ei ollut vielä keksitty. Paitsi kalakukkoa. Tavallisimmat olivat viljaruoat, puurot, -varsinkin uunipuurot: ohrapuuro, johon pantiin läskinpaloja mauksi, tattari- ja hirssipuuro. Näistä tehtiin umpikuorisia piirakoitakin, avonaiset riisistä. Parhaita olivat perunakakkarat, pyöreät, leivän kokoiset. Niitä sopi uuniin toistakymmentä.

Vanhasta leivästä tehtiin maitomurua kuumaan maitoon tai leipämurua paistamalla ikrassa pannulla. Leivän paistoon meni emänniltä paljon aikaa, leipää kului paljon. Erikoisuutena oli kesällä hiivaleipä, joka paistettiin arinalla kaalinlehden päällä. Lehti raaputettiin pois ja "lämmin leipä on hyvvää ilman voittakii" sanoi äiti.

Särpimenä oli lihaa ja kalaa sekä munia. Sianlihasta osattiin jo tehdä länsisuomalaista läskisoosia tirripaistin ohessa. Sikaa tarvittiin hernerokkaan ja mustista pavuista tehtyyn keittoon sekä kaaliin. Raavaan lihaa ei juuri muuhun pantu kuin perunalohkoon ja luusoppaan. En muista, että jauhelihaa olisi useinkaan ostettu kaupasta, se jauhettiin omassa myllyssä. Lihapullat eivät kyllä olleet pula-ajan ruokaa.

Kala oli tärkein särvin, suolasilli ja muu suolakala etenkin. Tuoretta sai itse pyytää järvestä, ahvenet ja säret, mutta muikut ostettiin kal^astajilta. Hauki oli yleinen suolakala, mutta siitä sai matoja. Siihen aikaan ei tiedetty, että muikussa, ^{sekä särkikaloissa, kuten/} ~~lahnassa~~ ~~ei~~ matoja ollut. Matoja oli lapsissakin yleisesti. Niitä torjuttiin muistaakseni "kamaloilla", joka ehkä oli alvejuurivalmisteen nimi, sitä oli tuotava kaupungin apteekista. Toinen matolääke oli mansikoiden syönti litrakaupalla, ja siitä tavarastahan ei kesällä pulaa ollut, jos vain riitti poimijoita.

Juotavana oli maitoa ja sintua, piimää, jota paistettiin kokkeliksi. Joskus tehtiin kaljaa maltaista. Lapset joivat usein kahvia kuten aikuisetkin, joskus kaakaota tai teetä, johon pantiin hilloa.

Jälkiruokina olivat erilaiset marjakeitot, kiisselit ja puolapuuro, muita makeita leivonnaiset. Näissä ruoissa eivät tottumukset ole vielä-kään muuttuneet. Rusinasoppa ehkä on vähentynyt.

Vihannesten syönti on sen sijaan vahvasti yleistynyt samoin kuin tuoretuotteiden muutenkin. Tomaatti oli silloin uutta. Isä harrasti kaikenlaisten uusien kasvilajien kokeilua, muistan vaikkapa mangoldin ja kiinalaisen letkukurkun, joka kasvoi avomaalla, oli pitkä vänkyrä. Siitä kai nykyinen mauton kasvihuonepötkökurkku on jalostettu.

olin Punkasalmella. Sen/

Jouluruoat? Vain yhden joulun (1932) /vietin isän kanssa Parviai-sen tuvassa, muu perhe vietti joulua Kattila-ahossa Stenrooseilla. Uniin pantiin Kyyrölän saviruukku, jossa paistettiin sianlihapala, toisessa ruukussa ohrapuuro. Paistoliemeen eli "kastiin" kastettiin leipää, sitten syötiin lihaa ja lanttuhaudikkaita, jotka olivat kypsyneet uunissa entisajan tapaan. Oli rosollia ja perunoitakin, Jälkiruoksi kastettiin vehnästä siirappilautaseen. Sitten luin ääneen Kyläkirjaston Kuvalehden vuosikerrasta 1878 jännittävää jatko-kertomusta murhaajattaresta rouva Willbomskasta. Sen kummempaa jouluevankeliumia ei ollut.

Punkasalmella oli paljon nuorisoa ja hyvät mahdollisuudet urheiluun, koska santakuopan pohja oli tasainen, puuton ja kuiva. Siinä pelattiinkin pesäpalloa, joka oli juuri levinnyt sinne. Päästiin rata- ja kenttäurheiluunkin: hyppäämään, heittämään ja juoksemaan, tasoittelemalla ja talkoilla saatiin pätkä pikajuoksurataa. Pitkänmatkanjuoksu jätettiin maantielle ja junaradalle. Välineitä voi tehdä itsekin, ainakin koivukeihään, oikea kuula ja kiekko ostettiin jostakin. Korkeushyppytelineet tekaistiin rimasta.

Vuonna 1929 Myllyksen Repe, kipinävahdin poika Kalle Laukkanen, veljeni Köpe, Makkosen Tuovi, Erkki Tirronen, junailija Rämisen pojat Eino ja Toivo, Tauno Puronaho ^{Anni Rautakari} jynä muut perustivat urheiluseuran, jonka nimeksi tuli Punkasalmen Harjun-Pojat. Seura rupesi järjestämään urheilukilpailuja, joihin perittiin pääsymaksu. Yleensä tuli joitakin kymmeniä, pääsymaksu oli markka. Minullakin oli kassan markka, mutta lipunmyyjä Myllyksen Repe ei välittänyt kassasta, vaan meni ohi. Siitä loukkaannuin ja huusin perään: "anna tsekki!" Repe antoiikin ja kaiutti omatekoisella megafonillaan: "Tällä on niin pien kahtoja, ettei muasta erotu, ja tiketti vaan 10 senttiä! Arvosa ylleisö, /
/ötkäkee esmerkkii!", mihin taas vieressä ollut sisareni sanoi: "Miksi penska, suotta maksoit!" Lipunmyyjän työ oli hankalaa, kun ei kenttää ollut aidattu.

Paras urheilija oli Tauno Puronaho, josta tuli Savonlinnan poliisikomisario varmasti hyvän ruumiillisenkin kuntonsa ansiosta. Hän voitti heittolajit ja pikajuoksun, ehkä pituudenkin ja aina kolmiottelut. Pitkänmatkan juoksussa taisi veljeni olla parhaimmillaan tai Mauno/
Korkeushypyn voitti tavallisesti Heikki/Schroderus ja tulokset olivat peräti 160 senttiä, mikä oli tuohon aikaan erittäin hyvä. Korkeushyppö ponnistivat Rauramon veljekset opillisessa elämässäänkin ja heidänkin korkeammalle Anssi Rauramo, jonka yli 9000 koripalloa pelattiin tekivät hänestä Suomen etevimmän alkuperäiskansaansa luottavan koripalloilijan kautta aikojen.

Harjun-Pojat hankkivat rahaa iltamillakin. Kävivät kylissä, esimerkiksi Vaarassa. Iltamissa oli puhe, ehkä laulua tai runonlausuntaa ja lopuksi tanssia gramofonin tahtiin. Seuran kirjanpitoa ja pöytäkirjoja piti muistaakseni veljeni. Seuralla oli oma marssilaulu, jossa oli sanat tähän tapaan: "Punkasalmen nuoret marssii Harjun-Poikain tahtiin, kohta tottuu Suomen kansa Harjun-Poikain mahtiin". Ei tottunut, sillä 1933 alkoi oikea (rekisteröity) urheiluseura toimintansa. Siihen liittyi Tauno Puronahokin, ja Harjun-Pojat hävisivät kukin omille teilleen.

Vesiturheilu olisi sopinut hyvin paikkakunnalle. Sitä ei kuitenkaan harrastettu. Joinakin kesinä savonlinnalaiset järjestivät kilpauinnin Savonlinna-Punkasalmi. Muistan yhden näistä maratonuinneista, luultavasti vuoden 1931 elokuussa. Odottelimme maratonuimareita myöhään iltaan, oli jo aika hämärää lähellä puoltayötä, kun lopulta tuli voittaja Matti Sikanen. Liikkeelle oli lähdetty aamupäivällä. Kovin paksussa rasvassa Sikanen ei näkynyt olleen; ~~hän~~ vesi oli lämmintä.

Kangaskanootti tuli muotiin 30-luvulla. Sen toi Punkasalmelle Erkki Lehtinen, joka asui Punkasalmella, kuului Savonlinnan Rientoon ja oli Tie- ja vesirakennushallituksen palveluksessa. Repe Myllys oli ensimmäisiä kanootinrakentajia, hänen kanootillaan veljeni ja sisarenikin meloivat. Kangasalus oli kyllä kevyt, mutta saattoi vauhdissa törmätä esteeseen ja rikkoutua.

Purjeveneitä ei Puruvedellä ollut. Tavallisissa soutuveneissä sen sijaan pidettiin yksinkertaista myötätuulipurjetta.

Armas Timonen tekaisivat/
~~Repe Myllys~~ ja veljeni/kerran kolmesta tynnyristä lautan ja lähtivät seikkailulle eivätkä tulleet yönsikään kotiin. Seuraavana päivänä sitten tulivat Kauvonniemestä, jossa kertoivat olleensa yötä, kun eivät laitavastaisessa tuulella kömpelöllä lautallaan päässeet tulemaan.

22. 5

Polkupyörät olivat sen ajan tärkeä kulkuneuvo, mutta kilpapyöriä ei ollut vielä kellään. Repe Myllykselle ja veljelleni ostettiin pyörä samana kesänä, tietysti sama Suecia -merkki kummallekin. Pojat seisoi-
vat ja ylpeilivät pyörillään, Repe osoitti omaansa ja sanoi "Suekia ekstra" ja Köpe omaansa "Suekia priima" tai toisinpäin. Pojat tekivät pitkiä pyöräretkiä, mukana oli usein myös opettaja Hakkarainen. Martta Parviaisella oli naistenpyörä, jossa oli koreanvärinen verkko takap^yörän päällä suojaamassa pitkiä hameita tarttumiselta.

Ampumaurheilua ei harrastettu./ vain/

~~Sotamiehet~~/joskus ampuivat hiekka-
seinämään. Joinakin kesinä sotaväen yksikkö leiriytyi aseman taakse Jan-
nen kioskilta alkavaan hongikkoon. Kun sotamiehet lähtivät, löysimme joskus hylsyjä, mutta ikäväksemme emme patruunoita, joista olisi voi-
nut tehdä paukun (ja samalla silpoa sormensa).- Suojeluskuntaurheilua ei harjoitettu eikä suojeluskuntalaisia näkynyt koko pitäjässä.

Kesälahden tien varressa Parviaisen talon vastapäätä oli santa-kuopan vieressä aho, jossa kasvoi mansikoita ja kehäkukkia. Nyt siitä kulkee valtatie 14. Aho oli hyvä leikkipaikka, siinä mahtui juoksemaan tippaa ja heittämään kuperkeikkaa. Ahon reunassa oli suuri kasa rata-pölkkyjä ristikolla, se oli hyvä kiipeilypaikka ja siitä sopi alkaa kuurupeiton luvunlasku. Petäjän oksassa oli narukiikku. Siellä lapset viihtyivät, ei tullut ikävä. Sisareni ja Leskisen Aikse luultavasti vahtivat meitä pienempiä, jotteimme olisi jääneet hevosen tai santajunan alle. Omasta mielestämme emme mitään huolenpitoa tarvinneet. Vastapalvelukseksi juoksin sisarelleni haavin kanssa perhosia, jotka tapettiin inhottavasti polttamalla keltaista rikkiä ruskeassa pullossa, sekä keräsin kasveja ja opettelin niiden latinalaiset nimet, joilla vieläkin kiusaan ihmisiä. Sisko kyllä itse prässäili kasvit ja kirjoitteli nimilaput sekä pisteli perhoset ja kovakuoriaiset neulaan ja laatikkoon.

Leikkikaluja oli, jos joku oli niitä tehnyt. Yleensä lapsi kyllä löytää leikkikalunsa hyvin yksinkertaisista esineistä, läävään saa lehmät kuusenkävyistä ja lampaat petäjänkävyistä, erilaiset kivet kelpaavat kauppaleikissä tavaroiksi, rahat voi tehdä lehdistä ja veneet kaarnasta. Onginta oli vesileikeistä paras, paitsi tietysti uintia Pakkasenharjun poukamassa.

Santakuopan korkeat ja jyrkät seinämät vetivät puoleensa. Sieltä pääsi mukavasti kierimään alas ja sieltä sai hiekkaa, josta voi tehdä yhtä ja toista. Törmäpääskyissä riitti katselemista, kun ne sujahtelivat pesäänsä. Ihmettelimme aina sitä, löysikö emo aina omaan pesäänsä vai veikö se ^{ruukkaa} ~~sattuman~~ ^{vain.} kauppa minne ~~minne~~. Kun vieraita tuli, lapsia tai aikuisia, usutimme yrittämään, löytyisikö pesästä poikasia. Ei yletynyt kenenkään käsi pesään asti, ei raavaan miehenkään. Jos kissa sattui santakuopan lähelle, pääskyt antoivat sille kyytiä, vaikkei kissalla mitään pahoja aikeita ollutkaan.

Santakuopan vaiheilla kävi kääntymässä tiekarhu, se ei ajanut Kesälahden tietä. Sen tulo oli tapaus lapsen elämässä. Ei se ole vielääkään periaatteiltaan muuttunut, voimanlähde (auto) työnnpöössä vain on uudemman näköinen.

Santajuna oli 20-luvulla ihailtu ilmiö. Jos oli hyvää tuuria, voi päästä veturissa käymäänkin, veturi oli leveäpiippuinen tuhisija. Se vihelsi tullessaan ja lähtiessään, sitten alkoi tahdikas "housut puttoo housut puttoo", suhkien vähitellen vauhdin kiihtyessä "ei puttookkaa ei puttookkaa", mikä aina nauratti lapsia. Veturissa pääsivät isommat pojat joskus matkustamaankin, ainakin vaihteeseen asti, seisten etusillalla ja pitäen lampuista tai kaiteesta kiinni ja tahdissa/^{toista/}kättä heiluttaen. Vuonna 1929 tai 1930 junan kulku loppui, ei enää tarvittu hiekkaa. Siitä ilmoitti vaihdemies Flinck lasten suureksi suruksi. Parviaisen talossa asui siihen aikaan tilapäisesti Sorronniemen perhe, johon kuului meitä vähän nuorempi Pekka Kustaa. Yhtenä päivänä Pekka Kustaa juoksi hengästyneenä tupaan ja kajautti: "Hö-linkki shao, jot shantajuna ei enää kule. Mut Pekka Kustash Shorronniemi shao, et NYT SHE TULLOO!" Ja niinpä tuli, pitkä roikka pieniä vaunuja perässä. Vielä yksi kuorma haettiin.

Sateisella ilmoilla oli sisäleikkejä. Hyrrää jaksoi aina pyöritellä, lankarullasta tehty tankki - pakettinappula, kuminauhaveto, kynttilä-rasvaus - ryömi verkkaan lattialla. Pelejä oli myllypeli, kotipeli ("Älä suutu"), jossa arpanopan heitto määräsi askelet, kulkurinshakki ja viimeisenä kesänä tavallinen shakki ja tammipeli, jotka opetti Kosonen -niminen vanhahko mies Depnerin talossa. Jo-jo tuli muotiin 1932 ja levisi aivan nykyaikaista vauhtia, sitä piti hyrrytellä tuntikausia.

Vähitellen leikkipaikka siirtyi asemalle ja ratapihalle. Siellä oli mukava urheilla, hypätä pituutta ja juosta - "latvormu" oli tasainen eikä mäkiä ollut radallakaan, jos juoksi pitempiä matkoja.

Ratapihalla oli loputtomasti tekemistä. Oli katsottava, kun asemamies kävi vaihteet kääntämässä, vaunujen vekslailu oli arvauksen aihe - minne menee? Oli resiina, jolla muuten pääsee hyvin kovaa. Emme tietysti voineet yksin niitä käyttää, mutta joskus pääsi umpipätkälle sivuraiteelle asemamiehen mukana. Suurella resiinalla kulkevat ratatyömiehet, pienellä ratavahti. Aika usein näkyi rata-auto, umpinainen tavallisen auton näköinen. Sillä kulkevat suuret herrat Elisenvaarasta ja Pieksämäeltä, peräti Viipuristakin asti.

Me etsimme lyijylomppeja (plombeja), joilla tavaravaunut
sinetöitiin. Purkupaikassa lanka katkaistiin ja lomppi putosi.
Sen voi viedä kiskolle junan eteen, se litistyi hauskan näköiseksi
ja ihan kuumaksi. Lyijystä sai ongenpainon, mutta omituisesti
lapset pitivät ~~niitä~~ lomppeja, rahan korvikkeina, kukin keräsi varastoon.
Minullakin oli puoli sokerilaatikollista. Niitä vaihdettiin,
niistä pelattiin. Kerran isot pojat narrasivat meitä pieniä
kahlaamaan sillä ^{man} viereisen pouka/poikki täysin puettuna.
"Suat lompin jos kahloot lahe yl" - "Anna kaks!" - "No suat!"
Lämmin kesäilta ja vettä kainaloihin, kyllähän minä kahlasin
ja osasinhan uidakin niin kuin kaikki lapset siellä. Kotona
selitin, että olin liukastunut kiveltä järveen. Äiti ihmet-
teli ja pahoitteli uusia nankkihousuja, jotka hän oli ommellut.
Nankki on oli Nankingin sinistä puuvillakangasta, sitä missä
kiinalaiset nyt kulkevat. Lomppivarasto kävi arvottomaksi,
kun muutimme Elisenvaaraan syyskuussa 1933.

Yhtä hieno leikkipaikka oli rautatiesilta. Kaiteelta ongit-
tiin, samoin silta-arkkujen päältä alempaa, ja kun laiva kulki,
oli kiva hypätä kääntösillan päähän, joka teki puoliympyrän
siltaa avattaessa. Uittohinaajan, tervahöyryn tai muun tullessa
kaukaa jo nähtiin ja osattiin laskea, milloin piti olla sillalla.

Posti

Asemalla oli postikin. Sinne tultiin joukolla odottamaan Viipurin junan tuloa noin kello neljän aikaan (4 j.p.p) niinkuin virallisesti vielä 20-luvulla sanottiin. Postin lajitteluun ei kauan aikaa tarvittu, sieltä se lippuluukusta huudettiin ja yleensä haettiin samalla. Karjala oli valtalehti, koska paikallinen Itä-Savo oli vain nelisivuinen 3-päiväinen, Karjala jokapäiväinen ja 8-12-sivuinen. Helsingin lehtiä ei tullut yhtään. Perjantai oli minulle kiireinen päivä. Piti ehtiä lukemaan ennen tilaajaa/ /Suomen Kuva-lehden sarjakuva Alli ja Junnu, jota piirsi A. Tawitz. Junnu oli hyvin pukeutunut nuori herra, lopulta ylioppilas, jolla oli valtavanen/ nenä. Hän/heilansa Allin pienet veljet Niku ja Naku aiheuttivat kepposillaan/hänelle tavatonta tuskaa/ (ja muillekin). Tawitz oli edellä aikaansa: asetelma oli aivan sama kuin Aku Ankassa veljenpoikineen. Tosin Kissalan pojat (ja Max und Moritz) ovat vielä vanhempia, mutta nuori pari puuttuu niistä. - Ylioppilaslakki oli siihen aikaan tärkeä/arvon/ merkki. Veljeni ei lähtenyt edes marjaan ilman lakkiaan. Siihen aikaan alkoi jo tuntua kielitaistelu. Ylioppilaslakin lyyrasta näkyi, oliko ylioppilas raivo- vai aitosuomalainen, liberaali vai peräti hurri tai sveesi (ruotsalainen).

Pitäjän lukutuvassa pääsi lukemaan tärkeimmät lehdet.

Punkasalmen lossi oli kesällä vilkas. Lossia hoiti vuokraisännämme Veikko Parviainen tvh:n lukuun, palkkaperusteita en tiedä. Hän asui lossivahdin uudessa talossa, jonka tvh oli rakennuttanut. Nuorempia veljiä oli ^{Veikon)} apuna. Kävimme usein lossin saunassa, koska siitä pääsi järveen uimaan, vaikka uimapaikka ei ollutkaan kovin hyvä suurten kivien vuoksi. Veikolla oli jo radiokin, oikein kovaääninen. Siitä kuuntelimme 1932 Los Angelesin kisat. Lähetys oli aamuvarhain 4-5 aikaan, mutta ei nukuttanut, kun keihäänheitossa tuli kolmoisvoitto, Isohollokin voitti esteet. Ruotsalaisille oltiin vihaisia, kun estivät Nurmen juoksun. (Vihainen oli koko kansa aina talvisotaan asti; siinä ruotsalaiset kyllä erehtyivät, kun Nurmi julistettiin ammattilaiseksi).

Kapulalossi ei ole niin raskas kuin luulisi. Vetoon vaikuttaa luonnonlaki, jatkuvuuden laki. Kun raskaan massan saa liikkeelle, se kulkee hyvin kevyesti virrassa. Matkustajat auttoivat alkuun, lossissa oli monta kapulaa. Minä olin hyvin paljon mukana vetämässä. Siitä kyllä tvh:n virkamiehet olivat Veikolle huomautelleet, että lasten ei saisi antaa vetää. Pelkäsivät kai tapaturmia, ja hullusti minulle kerran olikin käydä, kun käsi tarttui vaijerin säikeeseen juuri kapulan kohdalla, viime tingassa sain vedetyksi irti sen ennenkuin olisi ruhjoutunut juoksupyörään. Sen perään olin varovainen.

Katsoimme, että kielto oli muodollista laatua, olimme vain mukana. Minulle lossi oli tärkeä kauppapaikka, myin isän Punkaharju-kortteja. Muistan myyneeni 1930 360 korttia markan kappale. Sain siitä hyvin pienen myyntipalkkion itsellenikin. Sisareni myi harjulla kipinävahdin luona ja kummulla (Runebergin kummulla). Sitten tuli pula-aika ja matkustavaiset vähenivät. Vielä 1933, kun rahat olivat todella vähissä, sain rahoitetuksi kouluretken kustannukset myymällä yhden albumin. Retki maksoi 5 markkaa (junassa Finlandiaan ja siellä

saatiin mehua ja pulla). Käveltiin vähän harjulla ja tultiin taas junassa Punkasalmelle. Siinä se retki.

Turisteista ruotsalaiset ja englantilaiset olivat parhaita. Ne ostivat aina. Saksalaiset eivät juuri milloinkaan, ottivat itse mieluummin kuvia kameroillaan, jotka olivat joskus hienoja, joskus laatikkokameroita. Amerikkalaisia näkyi vähänlaisesti. Kotimaiset kulkivat paljon pyörillä mutta oli autojakin. Paljon oppi auto-merkkejä: Hupmobile, Nash, Packard, Hudson, Bentley ... Opettelin saksan ja englannin lukusanat kymmeneen asti, ruotsia osasinkin, kun äiti oli ruotsinkielinen.

Pakkasenharjun suunnassa kylän "taajama" loppui Lötjösen kaupan kohdalle. Viipuriin päin se päättyi suurehkoihin maataloihin. Santakuopan laella kasvoi alkukesästä kangasvuokkoa, jonka poimiminen muistaakseni jo silloin oli kielletty; ainakaan emme koskeneet niihin. Loppukesästä punersi mäki kanervaa, rinteet kasvoivat puolukkaa ja alempana mustikkaa. Oikotie kouluun kulki santakuopan perän kautta.

Tien varrella oikealla oli Luhta, joka kasvoi sekalaisia kosteikkokasveja vaihtuen vähitellen lahdeksi, joka synnytti vasemmalle puolelleen Pakkasenharjun. Vaskikäärmeet ja kyytkin viihtyivät "luhassa", tulivat joskus päivänpaisteeseen tielle, josta vaskikäärmeetkin joku tietämätön tappoi. Kyitähän oli joka paikassa, niitä tiedettiin varoa.

Pakkasenharjun alussa oli kylän paras hiekkaranta kirkon poukamassa. Siinä kylän ipanat oppivat uimaan ensin käsipohjaa, sitten koiraa. Siitä ongittiinkin kun oli laituri, tuli suuria lahnoja joskus.

Harju tuntui paikoin kapeammalta kuin Punkaharju. Se oli erämaata, turistit eivät sinne tuoneet roskiaan. Punkaharju vaikutti sivistyneemmältä, Pakkasenharju rauhan paikalta. ~~maantiedon~~

Suusalmessa alkoi näkyä senaikainen kylätie, jota eivät autot paljon kulkeneet. Heti vasemmalla oli pieni suo, josta käytiin lakkoja poimimassa. Ensimmäisen kerran kuljin tietä Hellä Liukon hevosessa. Tiellä oli selvät kärrin urat, kavioura keskellä, lyhyttä heinää kasvoi keskiuran molemmin puolin. Tultiin "Vuaran tienhuaraan", josta erottiin Vaaraan päin. Tie kulki siellä kissankäpäläketojen ja kallioiden yli. Kaskeamisen jäljiltä oli paljon ahoja. Pienillä pelto-tilkuilla kasvoi ruista, pelto sinisenään ruiskukkia, pientarilla muita kukkia.

Vaaran talot olivat matalia ja harmaita. Liukon talo oli siisti vanha hirsirakennus, seinät paperoitu sanomalehdillä. Siellä ensi kerran näin voita kirnuttavan lotisevalla pystykirnulla. Se olikin

ihmettä, kun piimän joukosta alkoi kiillellä keltaisia nokareita. Minäkin sain koettaa, mutta raskaalta tuntui jo siinä vaiheessa. Voimökyt nosteltiin puuastiaan ja suolattiin. Kirnupiimä oli hyvää.

Liukon lehmät haettiin illalla haasta. Ne olivat nupoja ruskeita kyyttöselkiä, itäsuomalaisia. En tiedä, oliko ne jo jalostettu ja pantu kantanäytteeseen, tuskinpa vain. Ayrshire-lehmiä ei sielläpäin näkynyt. - Lehmisavu tehtiin illalla lypsypaikalle ja lehmiä vielä lepänoksilla huiskimme itikoiden karkoittamiseksi.

Hellän talossa oli ulkokuone eli huusi samoin kuin ^{kirkon/}kylässäkin, mutta Vaaran pienissä mökeissä ei näyttänyt olevan. Kävimme joissakin. Lapset kävivät nurkan takana pellolla, Hellän tytär varoitti minua juoksemasta perään, jotta astuisi ties mihin. Tuvassa oli hakkuupölkky, jossa oli tupakanlehtiä ja vieressä petkel niiden pienimiseksi. Tupakkaa kasvoi, leveälehtistä nurkantakuista, tuvan takana niin kuin pitikin. Oli tupakkaa monessakin talossa. Kuivatut tupakat poltettiin piipussa tai tehtiin sätkä, johon sanomalehdestä repäistiin paperi.

Muutaman kerran käytiin Tieahon Kattila-ahossa Stenroosin luona samaa Kesälahden tietä, hevosella nekin matkat. Karjaa oli sielläkin, ^asamp~~la~~ista. Kaskettu oli sielläkin myöhään, oli aivan aukeita ahoja. Lampaat tosin olivat voineet huolehtia vesomisesta syömällä lehtipuun taimet. Stenroosilla oli lammaskatras. Puolukkaa kasvoi jollakin aukealla harjanteella niin paljon, etten muista muualla nähneeni.

"Luonnollista" apua

Kaikki keräsivät marjoja ja sienä omiksi tarpeikseen ja jotkut tietenkin myyntiin. Tavaraa riitti metsissä. Kalansaannissa Puruvesi ei pettänyt. Muikkuja kalastivat veden osakkaat verkoilla, muiden asukkaiden pyydys oli onki ja uistin. Lapsetkin pystyivät onkimaan perheen keittokalat. Hyviä kalapaikkoja oli Pakkasenharjun rannassa ja Suusalmen sillalla, laivalaiturin luona ja Punkasalmen sillan vaiheilla. Sillalta voi pyytää pohjaongella. Vähän alempana olivat puiset siltarakennelmat, joiden vieressä aurinkoisena päivänä suuret ahvenet makailivat, musta selkä vain näkyi, eivätkä nykäisseetkään, vaikka kuinka yritti tarjota matoa nenän eteen. Suurikokoinen ahven söi vain puolisen tunnin ajan illansuussa ja sitten liian varhain aamuyöstä. Pienempää ahventa ja särkeä sai paremmin.

Venematkoilla lioteltiin uistinta perässä, mutta kun järvessä ei ollut silloinkaan kuhaa ja karujen rantojen liepeillä ei haukikaan viihtynyt, niin saalis jäi muutamaan ahveneen koko ajalta. Oli kuitenkin hyvä, että silloin tällöin sai kukkoa pienistä kaloista tai ostomuikuista.

Vastat ja luudat saatiin metsästä, koivujakin sentään oli vielä kylän maisemissa, mutta havuja portaiden eteen ei ainakaan näreestä saanut - kerran kun Pakkasenharjua kuljin, vain yksi näre löytyi ja sekin liian harva joulukuuseksi. Sen takia ei muuten ollut oraviakaan, koska petäjäkössä orava ei viihdy.

Koko perheen kanssa marjametsään lähdettiin yleensä samaan paikkaan joka vuosi. Joka lajilla oli oma marikkonsa, marjapeittonsa. Mansikka haettiin talvea varten Kauvonniemestä. Sen solakassa kaskikoivikossa marjat vielä viihtyivät ja kastikanlehdet viiltelivät varomatonta poimijaa. Siellä kuului mansikka-aikaan "kuha kiehuu, kuha kiehuu - onko piiiiialla vilu?" ja joskus vilahti näkyviinkin tuo räikeän keltainen vilkas Karjalan lintu. Marjassa käytiin Kauvonniemessäkin veneellä. Samalla suunnalla olivat Akonniemen hyvä^t

mustikkapaikat.

Mustikkaa käytiin yleensä Kyhärästä ja Punkaharjun Karjalan-kallion takaa. Kyhärään oli varmintä ottaa kengät jalkaan, koska käpyjä oli maassa paljon ja käärmeistäänkin Kyhärä oli kuuluisa. Siellä oli hieno hiekkaranta länteen päin, uimassa käytiin kahvin-keiton ja poiminnan lomassa. Kun kerran oli tullut jo maihin, näin veljeni pään vielä muutaman kymmenen metrin päässä pulahtavan esiin ja huusin: "tule jo siekii pois Köpe", johon veljeni vastasi selkäni takaa: "tääl sitä ollaa". "No kukas tuo sit on?" kysyin. Sisko nauroi sanoen: "hölmö penska, et sie nää, hylehä se on". Sen perään en ole norppaa luonnossa nähnyt, vaikka nyt on tulossa kolmaskymmenes kesäni norpan kotikunnassa Rantasalmella.

Eväät oli aina matkassa kun marjaan mentiin. Vene oli siitä mukava, ettei tarvinnut tavaroita kantaa. Karjalankalliolla keitettiin kahvit, joskus voi olla joku soppakin mukana, mutta siinä piti vielä lautaset, se ei ollut käytännöllistä. Rovio syntyi pian risuista ja sammutettiin huolella. Jos veljeni onnistui onkimaan kalliolta kalaa, syötiin hiilikalaa marjametsästä tultuamme siinä kalliolla.

Koealue oli varma vaapukkapaikka. Vieläkin 70-luvulla olen hakenut sieltä vaapukat. -Turistit eivät vielä silloin olleet aluetta löytäneet - ja aina se on nytkin yllätys vierailleni, joille näytän pari kertaa kesässä Punkaharjua. Mustikkaa sai ennen Likolahden perukastakin Punkaharjun alkupäästä.

Puolukoita oli runsaasti harjuilla kuten nytkin, jo ^epien~~ä~~ä opin erottamaan sianpuolan oikeasta. Viimeisenä kesänä, jolloin meillä ei ollut rahaa (pula-aika 1933!) vähän vähää, keräsin äidin kanssa parikymmentä kiloa puoloja. Äiti kävi kysymässä hintaa: markka 10 penniä kilo puhdistetuista, 70 penniä roskineen. Äiti tuumi, että poimitaan vielä vähän lisää ja puhdistetaan nämä samalla, minkä jälkeen vietiin kauppaan paljon enemmän ja saatiin 70 penniä.

Hinta oli viikonvaihteessa tietysti laskenut. Äiti mutisi jotakin, että "det var guds straff för penningbegär", se oli jumalan rangaistus rahanhimosta. Mutta hyvää opetusta se oli kysynnän ja tarjonnan laista.

"Kotomaan kuva"

33,

Lapsuusiässä opitaan ajattelemaan käsitteillä. Jos lapselle sanotaan: puu kasvaa metsässä, lapsi näkee ajatuksissaan keivun tai kuusen tai muun "puun", ja jos kerrotaan, että tuli kalaa, lapsi näkee ahvenen tai särjen, joka on "kala", vaikka ei olekaan puhe samasta lajista. Vaikeampia ovat laajat käsitteet, joilla ei ole selvää muotoa: "järvi", "kaupunki", "Suomi", "kotimaa". Ne oppii vasta lukemalla ja koulussa.

"Järvi" on minulle itselleni aina ollut selvä mielikuvana.

"Järvi": se on Puruvesi, sen kirkkaat vedet, sen aavat selät, joista paikoin ei vastarantaa näy, sen saaret ja kalliit, salmet ja niemet. Taikka "harju": se on Punkaharjun pitkä harjujono Tuunaansalmesta Suusalmeen, hiekkarannat kirkon luona ja Mustassalahdessa, Pakkasenharjun hongikot, Takaharjun ja Lammasharjun viereiset lammet ja lahdekkeet.

Entä sitten Suomi? Kotimaa? Se mistä lauletaan: Honkaen keskellä mökkini seisoo Suomeni suloisessa salossa ... Se kotimaa, muistaa/ josta/ jonka/Ruotsiin muuttanut siirtolainen, /Kanadaan, Amerikkaan ja Australiaan mennyt ikäihmisenä kertoo lapsilleen?

Se Suomi näkyy kipinävahdin harjanteelta, Runebergin kumulta, Pakkasenharjun harjunauhalta: se Suomi on Puruveden kimaluksessa, santakuopanmäen törmäpääskyissä, variksenmarjoissa, rantaniittyjen kullerokentissä, lepi_{kon} kuhankeitäjäissä, koealueen pilviäpiirtävissä lehtikuusijättiläisissä ja harjujen hongikoissa. Punkaharju, se on jokaisen suomalaisen kotimaan kuva. Ja sen me kaikkein ylpeimmin näytämme vieraillemme oikeana suomalaisena maisemana, Suomen perikuvana.

Ei mikään muu paikka Suomessa ole niin perinpohjin suomalainen.